

G Á L J Ó Z S E F

A cigányság élete

Ferkovics József alkotásain

B E S Z É L G E T É S A M Ű V É S S Z E L

A cigány értelmiségi mozgalom születése – Szuhay Péter szerint – az 1970-es évek elejére tehető. Ekkor jelentkeztek az első költők, írók és festők, akik először fogalmazták meg belülről és hitelesen azt, milyen is cigánynak lenni.

A cigányság kultúráját évszázadokon át a külső szemlélő számára a cigányzene, a nóta és a tánc jelentette. Cinka Panna, Bihari János és Dankó Pista neve fogalommá vált. Muzsikusbandák nélkül alig múlhatott el lakodalom, falusi búcsú. Igényes szállodák, kávéházak, vendéglők nem működtek neves cigányzenekarok nélkül. A kitűnő cigányprímások – id. Járóka Sándor, ifj. Sántha Ferenc – hajdanán olyan népszerűek voltak, mint napjaink beaténekesei, rockegyüttese. A 100 Tagú Cigányzenekar országhatáron túl is ismert. Napjaink zenész kiválóságai – a zongoraművész Cziffra György és Szakcsi Lakatos Béla, Snétberger Ferenc gitárművész, az énekes Palya Bea, a magyarnóta-énekes Bangó Margit – ma már a magyar kultúra megbecsült művészei.

Írásban rögzített irodalma is – igazából – csak a múlt század közepétől létezik. Meséik persze voltak és vannak. Ahogy a magyar és a világ népmeséi – úgy a cigányságéi is – évszázadokon át élőszóban terjedtek és hagyományozódtak generációkon át. Az írásbeliség hiányának (írott történelmüknek is) oka elsősorban az iskolázatlanság, hiszen a vándorló életmód nem tette lehetővé, vagy csak kevesek számára az írás „tudományának” elsajátítását. A második világháború utáni évtizedekben azonban sorra tűntek föl azok a cigány származású írók, akiknek művei érdeklődést és elismerést váltottak ki a széles olvasóközönség körében. Reveláció erejével hatott Lakatos Menyhért Füstös képek című regénye. Mellette mások is gazdagították/gazdagítják e népcsoport irodalmi életét: Holdosi József, Choli Daróczi József, Rostás György, Szécsi Magda, Jónás Tamás, Kovács József Hontalan és az első Sárvári Országos Diákírók, Diákköltők találkozásán föltűnt Bari Károly 1970-ben.

Nem maradtak meg a képzőművészeti alkotásaik sem, bár valószínű mindig is akadtak olyan személyek, akik gondolataikat a rajzzal vagy a festménnyel fejezték ki. A fafaragás is bizonyára ugyanúgy jelen volt hétköznapjaikban, mint más népek életében. A klasszikus képzőművészeti alkotások megőrzésére a vándorló életmód aligha adott alkalmat. A cigányság életének, vagy legalábbis életútjuk egy-egy mozzanatának a megőrkítésére azonban szinte minden jelentős – főleg XIX. századi, XX. század

eleji – magyar festőművész vállalkozott. A témát leggyakrabban az erdő szélén tanyázó színes-népes embercsoport és a cigánymadonnák adták. Az életük romantikusnak látszó világát ábrázoló alkotásokat szívesen vásárolta is a városi polgárság. Valentiny János (1842–1902) ennek a témának magyar specialistája volt.

A cigányság körében a 60-as 70-es évtizedekben jelentkező képzőművészek között a figyelmet érdemlő alkotók sorában megjelentek a naivok csakúgy, mint a hivatásosok. A salgótarján-pécskődombi Balázs János (aki írt is), a szintén ott élő Oláh Jolán, a két komlói Orsós Teréz, és Ráczné Kalányos Györgyi, az alföldi Kőkény Róbert, a debreceni David Beer, a budapesti Pintér Sándor és mások is sikerrel léptek ki a szűkebb világból. A hivatásosok körében nagy közönségsikereket aratott Péli Tamás, aki elindítója volt a hivatásos képzőművészeknek. Hozzá csatlakozott Kun Pál és Szentandrásy István. A cigány-képzőművészet jelentős személyisége Pély, aki nemcsak festményeivel, hanem szervező munkájával is hozzájárult a népcsoport életének megismertetéséhez.

Napjaink roma festészetének pedig egyik kiválósága *Ferkovics József*. Vele beszélgetünk életéről, pályafutásáról.

Anyám Bázakerettyén lakott, de a születésem helye Letenye (1961). Azért Letenye, mert ott volt a szülőotthon, oda vitték szülni. Később fontos szerepe lett ennek a zalai városkának az életemben.

Hat hónapos koromban az anyám tébécében megbetegedett, mivel nem tudott ápolni, meg féltettek is a fertőzéstől, ezért elvették tőle és nevelőotthonba adták. Két idősebb testvérem pedig a nagyszüleimhez került Galambokra. Én anyámmal csak 18 éves koromban találkoztam, amikor nagykorú lettem. Sem én, sem anyám nem tudtunk egymás hollétéről, az akkori állami gondozotti rendelkezés szerint nem találkozhattunk addig egymással. Ezután persze hogy nagyon gyorsan megkerestem anyámat. A Nagykanizsa melletti Sormáson lakott második férjével. Emlékszem, amikor először megláttam, a kimosott ruhákat teregette és azt mondta: messziről megismertelek, mert olyan vagy, mint az apád. Vele haláláig tartottam a kapcsolatot, most pedig a testvéreimmel, féltestvéreimmel. Hihetetlen, de én nem csak vele találkoztam akkor először, hanem a cigányléttel, a cigány világgal is. A nevelőotthonok, a kollégiumok teljesen más világában éltem.

És az édesapád?

Az apám ősei Jugoszláviában éltek, zenész családból származik, ő pedig már Magyarországon élt. A Néphadseregben alezredesi rangban szolgált, élelmészvezető volt. Apám segíteni akart a szegényeken és az élelmet nem az előírásoknak megfelelően adta nekik tovább, ezért elbocsátották. Az elbocsátás kettétörte a pályáját, alkoholistá lett, vele nem is tartottam a kapcsolatot. Apámnak még egy fontos funkciója is volt. Az 1961-ben alakult első Magyarországi Kulturális Cigányszövetség elnöke volt.

A szülőotthonból egy kis zalai faluba, – igazából nem is falu, hanem inkább puszta –Bókaházára kerültem nevelőotthonba. Ez a nevelőotthon eredetileg egy urasági kastély volt. Hatvanan laktunk itt. Az általános iskola első három osztályát itt jártam. A negyediket pedig már Zalacsányban, mert a határ mentén egy fertőző betegség ütötte föl a fejét, és a kastélyt a betegek gyógyítására vették igénybe. Bókaházáról nincsenek jó emlékeim. Egy házaspár és egy tanító irányította az életünket. Rendkívüli szigor jellemezte napjainkat. Ütöttek-verték bennünket. Megvertek azért, mert előbb elfogyott a ceruza, mint arra számítani lehetett, megvertek azért, mert megromlódott a könyv. Nemegyszer hangzott el: büdös menhelyiek, titeket úgysem sirat meg senki. Itt kellett először megélnem cigányságomat. A katonás drillre – lehet, hogy katonatiszt volt az igazgató – egy példát említek. Mivel minden tevékenységnek szigorúan megszabott ideje volt, azt a körülményektől függetlenül betartatták velünk. Egy alkalommal nagy hó és hideg volt, a szabadidőt pedig a szabadban kellett eltölteni, hosszú ideig dideregünk az ajtóban, de nem engedtek előbb bemenni az intézetbe, mint a megszabott szabadidő le nem járt.

Egy kellemes emlékem azért maradt Bókaházáról is. Mivel az igazgató, Illés Károly látta, hogy sokat és jól rajzolok, egyik karácsonyra színes ceruzákat és egy mappát kaptam tőle.

A következő állomás: Letenye.

Letenye gyerekkorom fontos fordulópontja volt. Itt végeztem a felső tagozatot. Itt is nevelőotthonban éltem 1976-ig, de a Kenyeres Júlia Általános Iskolában a tanárok már nem bántottak, nem kellett állandóan félnem, nem kellett rettegnem. Foglalkoztak velem, figyelmesebbek voltak, feloldódott az a szorongás, ami végigkísérte a bókaházi éveket. Nem voltak szigorú büntetések, emberibb közegbe kerültem. Az osztálytársaim – egy-két kivételtől eltekintve –, sem bántottak. A legtöbben mellettem álltak.

Szívesen emlékezem tanáraimra. Elsőként Nagy István rajztanárt, iparművészt említem, aki a rajzórakon túl fölkészített a különböző rajzversenyekre (fia a pécsi képzőművészeti szakközépiskolába, gimnáziumba segített bejutni). Legnagyobb sikeremet egy japán nemzetközi rajzpályázaton értem el, második helyezett lettem. Egyik osztálytársamról készítettem egy portrét, meg egy táborúzt körüli úttörőcsapatot rajzoltam. Az oklevelet nem tudom megküldték-e, én nem kaptam meg soha.

A rajz mellett megszerettették velem az irodalmat, történelmet is. Kondákor István a magyar- és történelemtanárom olyan élményszerűen beszélt mindig a tananyagról, hogy utána „kellett olvasnom.” Rengeteg bölcséletet mesélt nekünk, úgy tartotta az órát, hogy az iszonyú rossz gyerekek is csak ültek és bámész szemekkel figyeltek. A pécsi művészetiben is volt olyan magyartanárom, Meggyesi László, aki tovább mélyítette bennem az irodalom szeretetét. Ezt bizonyítja, hogy régebben legalább kétszáz verset tudtam könyv nélkül. Sok ilyen tanárunk volt. Letenyére visszatérve – például tornázni nem szerettem, de a testnevelőtanárom, az Állami-díjas Solti Jenő meggyőzött a sport szépségéről, ezért elkezdtem sportolni is.

Beás cigányasszony

Cigány portré

Cigányasszony

A képzőművészet iránti érdeklődés, elkötelezettség jellemezte egyéniségedet, pályaválasztásod azonban ettől igen távol esett. Vájár szakmát tanultál. Miért?

A vájár szakmát nem én választottam. Úgy tudom, minden nevelőotthonnak egy-egy szakmunkásképző intézettel vagy üzemmel rendszeres kapcsolata volt. Lényege: az általános iskola befejezése után az állami gondozottak – csaknem mindig – valamennyien egy szakmát tanultak, vagy inkább úgy mondom, kénytelenek voltak tanulni. Így kerültem én Komlóra az 501. sz. Ipari Szakmunkásképzőbe vájár tanulóként. Nekem ez teljesen új világ volt, hiszen az intézeti évek igen zárt világot jelentettek. A szakmatanulás viszont nyitottabb világot jelentett. Igaz, nem nagyon tudtam tájékozódni a világban. Szinte azt sem tudtam, hogy Komlóhoz milyen közel van Pécs, amely ugyancsak fontos állomása volt az életemnek.

Komlós és a bányászélet azonban megtanított arra, hogy a feladatokat el kell végezni. Ha megadták, hogy hány méter szenet kell kifejteni, akkor azt el kellett végezni. Maga a bánya nekem nem jelentett szorongó érzést. Persze amikor beszálltunk a kasba, az a rövid idő, amíg leértünk és a napfény eltűnt és jött a sötét, azt nem szerettem. A napfény ma is fontos, hiányától letargikus leszek. Kollégiumban laktam Komlón is, tehát folytatódott – ha más formában is – az intézeti életem. Itt már a nehéz fizikai munka után kevesebbet rajzoltam.

Komlót követte Pécs, a művészpálya igazi elindítója.

A vájáriskola befejezése után – a művészeti iskolában kezdtem meg a művészeti tanulmányaimat. A fővelélimben – ezt már mondtam –, segített letenyei rajztanárom, Nagy István fia, aki akkor a pécsi művészeti szakiskola igazgatója volt. Előnyt jelentett az is, hogy általános iskolásként három országos rajzversenyt nyertem. A középiskolában három évvel idősebb voltam osztálytársaimnál, de nem ez jelentette számomra a legnagyobb nehézséget, hanem az, hogy teljesen más világból, családból jöttem az osztálytársaim. Tele voltam szorongással, ráadásul ez az iskola valójában egy elit iskolanegyed egyik intézménye volt. A társak nem is nagyon érthették, hogy egy cigányfiú mit keres ott. Én szerettem volna velük kapcsolatba lépni, beszélgetni velük, de csak sokára sikerült. Főleg az első esztendő volt nagyon nehéz. Nem is beszéltem arról, hogy intézetis vagyok. Emlékszem, hogy akkoriban a diákok évente több alkalommal is kötelező filmvetítéseken vettek részt. Egyszer a Vasárnapi szülők című filmet játszották, amely egy budapesti leány-nevelőotthonban játszódik, és amikor jöttünk ki a moziból, megkérdezték tőlem: tényleg ilyen az intézeti élet? Tehát, hiába nem beszéltem róla, mégis tudták, hogy állami gondozott vagyok.

A lassú oldódást segítette, hogy négy-öt fiú elkezdett barátkozni velem. Meghívtak a szüleikhez. Én ekkor voltam először családban, itt láttam hogyan él egy család. Hihetetlen zavarban voltam. Örültem a meghívásnak, de félttem, remegtem, hogy mit kérdeznek tőlem, miről beszélgetünk. (Nem tudtam elképzelni, hogy a lányokat meg-

szólítsam.) Ők elfogadtak, segítettek. Ma is hálás vagyok ezeknek a fiúknak, szívesen emlékezem rájuk, Szita Péterre, Ávár Györgyre, Bossányi Sándorra.

Nem tudom mi lett velük, művészpályára kerültek-e, vagy máshol próbálták kialakítani az életüket. Az említett osztálytársak mellett igen sok segítséget kaptam a kollégium igazgatójától, Tóth Józseftől is, aki külön szobát biztosított nekem a kollégiumban. Itt rajzolhattam, ide tudtam jönni, amikor a többiek a szünidők alatt hazamentek.

Horváth János grafikusművész volt az osztályfőnököm, aki a grafikamesterség alapjait oktatta nekünk.

Az érettségit követően következett a főiskola, 1984-ben az Iparművészeti Főiskola. Bizonyára nehéz volt bejutni, hiszen ekkor még csak itt, Budapesten képeztek képzőművészeket.

Nagyon sokan jelentkezünk. Végül a három rostavizsga után 21-en maradtunk. Engem első jelentkezésem után fölvettek a főiskolára. Persze itt sem volt könnyebb a helyzetem. Legfőképp romaságom miatt. Aztán voltak olyan főiskolai társak, akik már a fölvételi után kész művésznek képzelték magukat. Nekem ez idegen volt. A vezető tanárom Paizs László volt, aki sokat foglalkozott velem és ezt én úgy éltem meg, hogy folyton engem bánt. Néhány év múlva egy beszélgetés alkalmából ez szoba is került. Azt mondta, azt a lovat kell ütni, amelyik húz. Akkor értettem meg, hogy nekem ő is segíteni akart, segített is.

A főiskolai tanulmányok három év után megszakadtak.

Három év után otthagytam a főiskolát. Megismerkedtem első párommal, aki orvos-tanhallgató volt. Szülei annyira nem nézték jó szemmel a kapcsolatunkat, hogy kitagadták. Mivel kettőnk ösztöndíja nem volt elég a megélhetéshez, visszamentem a bányába. Egészen addig a bánya nagyon mélyre süllyedt el bennem. Említettem, hogy szeretem a napfényt, a lakásban sem szeretem a sötétet. Három évig dolgoztam bányászként Zobák-aknán és az uránbányában. A bányát nem szerettem, de végeztem kötelességből, szükségszerűségből a munkát. És emberséget tanultam ott és azt, hogy semmi sem hiábavaló. Akármit dolgozik is az ember, az valahol megtérül. De ezt a korszakot soha nem festettem meg. Talán azért, mert beteg lettem, talán azért, mert igazából nem volt fontos pályafutásom szempontjából.

Nyolc évig éltünk együtt a feleségemmel. Nem kevés konfliktus volt közöttünk, el is váltunk.

A főiskolára 1984 és 87 között jártam. A negyedik évet egyéni tanulással végeztem el. A diplomámat 1994-ben kaptam meg.

Hogyan alakult további sorsod?

A főiskola megszakadása után, 1988-ban a Cigány Kulturális Szövetségbe hívtak dolgozni. A csoport vezetője az író Lakatos Menyhért volt. Itt dolgoztak az akkori legismertebb cigány értelmiségiek, a festő Péli Tamás, és az írók Choli Daróczy József, Rostás Farkas György, Farkas Ruva Pál, Nagy Gusztáv.

A szövetség jelentette meg a Romano Nyeveipe (Cigány Újság) című kulturális közéleti lapot. A lap nem politikai orgánium volt, hanem a roma kultúra széles körű megismertetése volt a célja. A vidéket jártuk, segítettük a cigányok önszerveződését. A lapban az én feladatom a megjelent anyagok illusztrálása. Nyolcvan százalékban irodalmat – verset és prózát – közöltünk, de sok cigány kulturális eseményről is beszámoltunk a lapban.

1990-ig dolgoztam a lap szerkesztőségében, közben a Cigány Ifjúsági Szövetség szervező titkára voltam. Ebben a munkakörben is elsősorban a roma kultúra megismerését, terjesztését tartottam fontosnak. Ezután szellemi szabadfoglalkozásuként dolgoztam. Képeim eladásából éltem.

1990-ben Nagykanizsára költöztem. Anyám és a testvéreim a város közelében éltek, gyakran találkozhattam velük. Kanizsán a cigány kisebbségi önkormányzat tagja lettem 1994 és 98 között. Szívesen emlékezem erre a négy évre, mert olyan munkát végezhettem társaimmal – a költő Kardos Ferencsel, a népművelő Farkas Tiborral, az agrármérnök Szirmai Istvánnal –, ami országos elismertséget hozott nekünk. De talán nem is az elismertség volt elsősorban a fontos, hanem az a lehetőség, hogy hozzájárulhattam én is a cigány kultúra megismertetéséhez. Ebben a munkában sok segítséget kaptunk a népművelőktől, tanároktól. Megszerveztük – a tanárok támogatásával – az általános és középiskolákban a cigány népismereti órákat. Minden osztályban négy osztályfőnöki órán ismertettük a cigányság eredetét, a helyi (zalai) cigányság történetét, én a kultúránkról – zene, irodalom, képzőművészet –, beszéltem és érdeklődést tapasztaltunk a cigány nyelv megismerése iránt is.

A programnak Európa-szerte sikere lett, több országban átvették az alapjait és eszerint igyekeztek szervezni a cigányság kulturális életét.

A Hevesi Sándor Művelődési Központban cigány klub is működött, művészeti csoportot szerveztünk énekkel-táncsal. Még egy fontos hozadéka volt a kanizsai életnek, itt ismerkedtem meg élettársammal, Marcsival, akivel 1994 óta együtt élünk. 1994 után már nem vettem részt semmilyen politikai jellegű tevékenységben. A napi politikától azóta is távol tartom magam. Szerettem a gyerekfoglalkozásokat, ahol a kultúránkkal ismertethettem meg őket. Több alkalommal rajzsakkört is vezettem gyerekeknek. Kanizsai tartózkodásom alatt elvégeztem egy kétéves szociális tanfolyamot, amelynek hasznát is vettem, mert 2006-ban visszaköltöztünk Pestre és egy idősek otthonában dolgoztam ápolóként másfél évig. Aztán az otthonot megszüntették.

A megélhetésemet ekkor már képeim eladása biztosította. 2010-ig éltünk Pesten. A fővárosból elégünk lett, mert a lakásunk környékén nagy volt a zaj, építkezések folytak itt. Ebben az évben kerültünk Szombathelyre.

Munkaszolgáltatók

Rabbi portré

Hogyan kerültetek ide?

Élettársamnak a Jabilben ajánlottak állást, ami sajnos nem sikerült, mert kiderült, hogy az adott munkakör nem felelt meg a képesítésének.

A bajban Kapiller Sarolta, a megyei önkormányzat akkori osztályvezetője segített. A megyei roma önkormányzat irodavezetője lettem 2013-ig, Marcsi pedig titkárnői teendőket látott el.

2010 áprilisában rendeztük meg először a roma kultúra napját. Sok érdeklődő volt. Azóta minden esztendőben megrendezzük. Szeretnénk tudatosítani, hogy a szórakoztatáson túl van saját roma művészet, amelyet mindenkinek meg kellene ismerni.

Említetted, hogy a főiskola befejezése után a Romano Nyevepe című lap illusztrátora voltál. Bizonyára ez a tevékenység azóta is folytatódik.

Alkalmazott grafikusként végeztem. A grafika máig a legerősebb oldalam a kritikusok és a laikusok szerint is. Magam is ezt tartom erősségemnek. Illusztráltam napi és hetilapoknak elsősorban irodalmi alkotásokat, például Jókai Cigánybáróját, Kardos Feri – kanizsai költő – verskötetét. Terveztem reklámokat, CD-borítókat, plakátokat. És festettem, festek ma is. Mostanában a szobrászat is érdekel. Portrékat készítek gipszből és vízüveg papírból.

Pályafutásom három évtizede alatt sokféle műfajt kipróbáltam, sokféle technikát megtanultam. Szerettem volna a rézkarcot és a linót is, de ehhez a technikai föltételeket nem tudtam megteremteni. Így sokszorosított grafikákat nem készítettem, pedig szerettem volna.

Sokféle stílus jellemzi a munkásságodat. A naivtól az absztrakton át a realista stílusig. A legnagyobb figyelmet a – a költő Kovács József Hontalan szavai szerint – „szögessdróttal összecsomózott” portréid keltettek.

Mondtam, hogy a grafikában nagyobb a szakmai elismertségem. Ott is elsősorban a portrék hozták meg a sikert, megbecsülést. Én sem a fotográfiai hűséget szeretem, hanem azt, amit látok, ami a benyomásom róla. Beszélgetek a „kliensemmel,” igyekszem megismerni, kibányászni az érzéseit, amennyire ez viszonylag rövid idő alatt lehetséges. Közben elkezdem rajzolni. Először csak az átlagos fejformát vázolom föl, és ahogy jobban megismerem, úgy jelennek meg azok a vonások, amelyek csak azt az embert jellemzik. Ha azt kéri a megrendelő, hogy olyannak ábrázoljam, amilyent a fotó tud megmutatni, akkor nem vállalom. Az ilyen portré-t a fotográfus készíti. Ha viszont azt várja el tőlem, hogy én milyennek látom, akkor húzom az időt, ameddig tudom, hogy minél inkább az az ember jelenjen meg, akit megismertem. Akiket régebből ismerek, azokat emlékezetből rajzolom meg. A lelket szeretném megmutatni, aminek legfontosabb megnyilvánulása a tekintet. Nem véletlenül mondják már

régóta, hogy a szem a lélek tükre. József Attila szerint „Hiába fűrösztöd önmagadban / csak másban moshatod meg arcodat.” (Nem én kiáltok)

A grafika mellett festek is. A festészetet kirándulásnak tartom, de szeretem. Ahhoz, hogy a grafikát jól csináljam, szükségem van a váltásra. Más is kell csinálnom, hogy felfrissüljek. De hát... egyik stíusból adódik a másik. Ez az én világom. Ezt a munkamódszert alkalmazom. Mindenből annyit, amennyi szükséges. A képeim a néző számára talán misztikusak, de én ezeket tudom megragadni. Azt szeretném, ha a néző elgondolkodna az életén, a sorsán.

A festői világom stílusáról még annyit. Igyekszem egy holland festőművész, Ton Shulten által megkezdett sajátos stílust – neve sincs még talán –, folytatni. A lényege: csíkokra bontom a színeket, szétदारabolom, aztán újra összeillesztem úgy, ahogy én elképzelem, így ez már nem az, ami eredetileg volt, mégis egységes képet alkot.

Munkásságodban természetesen meghatározó cél a cigányság életének bemutatása. Ehhez a legváltozatosabb témákat jeleníted meg. Természeti és szakrális témákat, életképeket, portrékat, csendéleteket. Fontos megjelenítési forma a szimbólum, amelyre sok képeden látszik, érzékeny vagy. Ennek egyik jellemző példája is lehet – a többször is közölt, ma a Néprajzi Múzeum tulajdonában lévő – a Semmi közepén című alkotásod. Mit jelent, mit jelképez?

Ezt a képet már több mint tíz éve festettem. Aktualitásából azóta sem veszített. A kép egy nagy fa tuskóján ülő cigány embert ábrázol. A fa számos gyökere a levegőben lóg. Alatta pedig a folytonos vándorlást jelképező vonuló karavánt festettem meg. Ez a képem a hivatalos szóhasználatlaltal a romaság, a köznapi megnevezéssel a cigányság gyökértelenségét ábrázolja. Gyökértelenek voltunk, mert örökké vándoroltunk. Kívül maradtunk más nemzetek letelepedésén, „meggyökeresedésén.” Nem tudtuk elfogadni azokat a társadalmi normákat, szokásokat, amelyek a beilleszkedéshez alapvetőek voltak, ma is azok. Ezt a kívül maradáást viszont a többségi társadalom nem fogadta el, nem hogy nem nézte jó szemmel, de gyakran ellenségesen is viselkedett velük szemben.

Ismertségedet segítette holocaust-sorozatod. Van a családod révén ehhez a tragédiához érintettséged?

Igen. Apai nagyapámat – akit nem ismertem – Auschwitzba vitték el. Ott pusztították el. Ehhez – az anyám által elmondott családtörténethez – kapcsolódott egy rádiós dokumentum műsor. Talán húsz éve hallottam azt a műsort, amely a lágerekben élő 12-15 éves francia gyerekek leveleit ismertette, amit a szüleiknek címeztek. Döbbenetes volt, hogy milyen éretten, tisztán látták helyzetüket. Tudták, hogy ők már nem fognak visszatérni a családjukhoz. Nagyon megrendültem és ennek a műsornak a hatására csináltam egy kis zsidó gyereket ábrázoló tusrajzot. A nézők közül többen azt mondták, hogy nem lehet szembenézni vele. Én bármilyen nációjú emberrel szoli-

Kalányosok

Pipás cigányasszony

Putri

dáris tudok lenni. Az 1944-es koncentrációs táborok, a vészkorszak, nagyon sok ember tragédiáját jelentette. A sorozatom azonban – persze, utalás van Auschwitzra, Mauthausenre – ennél általánosabb szeretne lenni. Általánosabb, mert az emberiség történetében visszatérően jelentkeznek a vészkorszakok. Mostanában emlékezett a világ a száz éve történt örmény tragédiára. De mehetnénk a történelemben még távolabbi időkbe, akkor is találkozónánk kisebb-nagyobb méretű népiirtással. A kisebbségek mindig a többség áldozatául esnek, ha rosszul megy, a többség bűnbakot keres.

Szeretném folytatni a sorozatot azért is, mert az a generáció, aki megélte és túlélte az 1944-es vészkorszakot, már szinte teljesen kihalt. Nekem, nekünk még elmondták történetüket, s nekem kötelességem tovább adni. De kevesen vagyunk, akik tovább adhatjuk. A jelen generáció fiataljait – kivétel persze van – nem nagyon érdekli már a múlt. Pedig szükséges lenne, hogy napjaink pénzcentrikus világa mellett, közben a gyerekeknek mondjuk el, hogy a történelem mókuskerekének áldozatai lehetnek ők is.

És a színek? A cigány ruházatkodásban meghatározó szerepe van az élénk színeknek, a sárgának, pirosnak és kéknek. Ezzel a címmel Sárga piros kék – portréfilmet is készített rólad Boros Ferenc és ifj. Rozmán László 2011-ben.

Én nem szeretem a harsány színeket. A pasztellt kedvelem. Ha élénkebb színeket használok, akkor mindjárt kompenzálom is a visszafogottabbal, hogy harmóniában legyenek.

Az alkotó ember néha tudatosan is megfogalmazza élete célját, ars poétikáját. Te miben látod művészi munkásságod értelmét?

A cigányság világtól korán elszakadtam, hiszen születésem után hamar intézetbe kerültem. Nagykanizsai életem során viszont – élettársam és a városi cigány kisebbségi önkormányzati munkában – vissza is kerültem ebbe a világba. Én fehér hollónak számítok. Én az egyetemes kultúrán nőttem föl, más a szemléletem, s ez a látásmód jelenik meg a képeimen. Akik ismernek, azt észre is veszik, hogy saját gyökereim is benne vannak az ecsetvonásokban, a megfestett alakokban, hiszen gondolkodásomban nem tudom cigányságomat megtagadni. Valahogy így áll össze az én festői világom.

Mikor gyerek voltam, szembetaláltam magam a művészettel. A színek – az alkotói kifejezés szépsége érintett meg – és mint gyerek, már akkor kísérleteztem én is a rajzi kifejezéssel. A nagy elődök között persze vasbakancsban bukdácsoltam és közben csak ámultam a bennünket körülvevő világot és mindent megpróbáltam magamba szívni, megemészteni azt.

Világomban fontos szerepet kap a szeretet. Ahogy Pál apostol a korintusiaknak írt első levelében beszél a szeretetről, amelyet a legkiválóbb adománynak nevez, úgy gondolom az alkotó embernek is rendelkeznie kell, vagy kellene ezzel a tulajdonsággal.

A szeretetet az emberi kapcsolatok legfontosabb elemének tartom. Lépcsői vannak. A kisgyerek még mindenkit szeret. Nem tud, vagy legalábbis nem nagyon tud

különbséget tenni az emberek között. Olyan persze van, hogy fél valakitől. Az egyéniséget később alaposan befolyásolja a környezet: ki a barát, ki az ellenség. A felnőtté válás során pedig – nagyon nehéz ez – meg kell érteni a másik embert, hogy toleráns legyek vele. Nagy szükség van a bölcsességre, hogy megtanulja az ember az elfogadást és elfogadtatást. Idő kell ahhoz, hogy megértse, vannak jó emberek és rossz emberek. Hogy ne érjen meglepetés, ha a rossz embertől nem jót kapok. A szeretet tanulásának lépcsőit végig kell járni. Én már eljutottam addig, hogy elfogadom, természetesnek veszem, hogy az emberek sokfélék. Sokan ezt nem is értik, hogy miért vagyok ilyen.

Szeretnék még valamit a kérdéshez kapcsolódóan elmondani. Ahogy ma visszatekintek pályafutásomra, úgy látom, három jól elkülöníthető szakaszra tagolódik. Bizonyára ez másoknál is valahogy így van, hiszen az ember pályafutása során mindig célokat tűz maga elé. A diploma megszerzése után – ez a megfelelési időszak – elismertséget, sikereket akar elérni. Ilyenkor azt keresi, hogyan érhető ez el. A sikereknek természetesen örül is.

A második időszakban – harminc és ötven között – már nem akar mindenáron mindenkinek megfelelni, hanem keresi önmagát, keresi a gondolatainak leginkább megfelelő kifejezési formákat, amelyet különböző állomásokon keresztül érhet el. Meg akarja teremteni saját stílusát, amely csak rá jellemző, amiről föl lehet ismerni az alkotásokat.

Ötven fölött pedig már ezek sem érdeklik. Csak önmagának akar megfelelni. Lehet, hogy elmarad a siker, az elismertség, a kritikusok dicsérete. Ötven fölött dől el, tud-e maradandót alkotni az ember, vagy marad egy a sok közül. Vannak előttünk példák, Gauguin, akinek a Tahitin festett képei akkor senkit sem érdekeltek. És itt van a mi Csontvárynk története is. Mindketten megküzdöttek saját stílusuk megtalálásáért. Mindkettő példa is nekem.

Hogyan formálódik a Te munkásságodban az alkotás folyamata?

Mindig elméletben jelenik meg először a kép. Hónapokig érlelődik bennem. Például mostanában újra a bibliai téma érdekel. Régebben az Újszövetséget festettem meg, jelenleg az Ószövetség érdekel. Az érdekel, hogy a témát hogyan tudom képpé formálni. Foglalkoztat a leendő kép mérete, szerkezete, grafikában vagy festményben kell-e, lehet-e kifejezőbben ábrázolni. A témáról sokat beszélgetek, hiszen a Biblia örök témáival saját gondolataimat szeretném kifejezni. Például a Korpuszt sok ezren megfestették, megrajzolták, plasztikává alakították. Én is megrajzoltam. Eddig már többet is készítettem, de négyet tartok fontosnak. Ezek egyike egy festmény, amelyet én fontosnak tartok. Ezen a képen a korpusz a jeruzsálemi nagytemplom kettéhasadt kárpitja közepén áll. A kárpit addig eltakarta az avatatlan szemek előtt a frigyládát. A meghasadt kárpit pedig lehetővé tette, hogy mindenki láthassa azt. A képen uralok az emberek hétköznapi életére is, és megjelentettem az Urat. Az Urat, aki megengedte, hogy kizárja a közvetítőket – zsidó papokat – és közvetlenül tudjanak beszélni vele a népek.

A másik korpuszom egy grafika. Ezen a képen kissé fölülnézetből rajzoltam meg a keresztfát, alatta pedig – eltérően a gyakorta ábrázolt képektől – nem csak két-három ember látható a kínhalált szenvedő Krisztus mellett, hanem nagy, nyüzsgő tömeg. Ez a tömeg a nemrég még ünnevelt istenember halálára kíváncsi. Nekik a kivégzés is, különösen egy híres emberé, méginkább csak látványosság, cirkusz. Ezzel azt szerettem volna kifejezni, hogy a jónak, a Tanításnak megfelelni nagyon nehéz. A jónak – bármi is legyen az –, a felépítése, a megteremtése, amibe lelkünket is beleteszünk, igen hosszú időben telik, a pusztítás viszont csak töredéke az építés idejének. Rombolni egy rosszkor elmondott szóval is lehet, ezért el kellene gondolkodnia az embernek arról, hogy a mások által megteremtett jót nem kell irigyelni, hanem követni. A kereszttúra induló, a jót megtestesítő Jézust a tömeg hagyta veszni.

A Bibliában sok minden más is érdekel. Érdekel a születés, a kiűzetés, érdekel Káin és Ábel története. Mit fejez ki történetük? Tudta-e Káin, hogy ölni bűn? Bűnös volt-e Káin? Szeretném a hét fő bűnt is megjeleníteni az én filozófiám szerint. Bizonyára én másként látom, nekem más érvényű üzenetet küld, mint másoknak, hiszen a Biblia örök érvényűsége minden generációnak mást mond, ha azt meg is halljuk.

A holocaust-sorozat mellett, amelyet már évek óta rajzolok, bibliai sorozatomat is szeretném folytatni. Szeretem a sorozatokat, mert egyik kép erősíti a másikat, általuk jobban ki tudom fejezni gondolataimat.

Hogyan kerültél kapcsolatba a Bibliával, a vallással, hiszen egyik sem jelent meg tananyagként gyermek- és ifjúkorodban a nevelőotthonokban?

A vallással való megismerkedésem debreceni katonaidőmre vezethető vissza. Előfőlvételisként – akkor még az volt a gyakorlat, hogy a főiskola megkezdése előtt egy évig – katonáskodni kellett. Az esték gyakran beszélgetésekkel teltek el. A legkülönbözőbb főiskolákra, egyetemekre készülő katonatársak között sok minden szóba került, így a vallás is. Ezeknek a beszélgetéseknek a hatására kezdtem el keresni az egyes vallásokkal a kapcsolatot, de szinte seholsem fogadtak szívesen. Igaz, nem csak engem nem, hanem – ez főleg a régebbi időkre vonatkozik –, cigánytársaimat sem. Pedig a cigányságra jellemző a vallásosság. Lakásaikban Krisztus és Mária képe a lakás főhelyén van, ez az oltár.

Ezért is ma már nem a vallás, hanem az Isten a fontos számomra.

Számos kiállítás részese voltál. Egyedül is és társaiddal is. Kiállítottál a fővárosban és az ország számos városában. Külföldön pedig Pekingben, Stuttgartban, Nápolyban és Rómában, Neumarktban és Gleisdorfban, Londonban és Washingtonban te is képviselted a magyarországi cigányok képzőművészetét. Ezek, ahogy mondtad, zömében csoportos kiállítások voltak, és a magyar kultúra napja alkalmából rendezték meg. Június elején a fővárosi Madách Színházban láthatta alkotásaidat a közönség. Fontos a kiállítás?

Minden festőnek fontos, hogy megmutathassa a képeit. Az első kiállításaimnak nagyon örültem. Örülök a mostaniaknak is, csak nem szeretek kiállni a közönség elé. Azt szeretem, ha a képeimet nézik meg és nem engem. A gátlásom oka elé valószínű az intézeti évekre vezethető vissza, mert ott büntetésből – a legkisebb vétségért, talán még az sem volt –, folyton kiállítottak.

Mi a festő dolga?

Rajzolni sok ezer ember tud, de ez csak a start. Innen kell elindulni és olyan szinten művelni a képzőművészetet, de bármit is, hogy egyetemes érték is legyen az, amit egy cigány művész létrehoz. Fontos, hogy minél több roma művésznek híre legyen a világban, fontos ez a cigányság érdekében. Hogy olyan híre legyen, mint a színésznek, Jean Marais-nak – akinek magyar cigány asszony volt az édesanyja, vagy Chaplinnek, akiről kevesen tudják, hogy cigány származású. Fontos, hogy legyenek példaképeink, mert ez elősegíthetné az értékváltozást, önbecsülésükben erősíthetné a cigányokat, hogy ki tudják húzni magukat, ha azt hallják, hogy cigány, hogy büszkék legyenek a származásukra.

A feladatok mellett – mert teljesen magaménak vallom –, szeretnék idézni négy sort Arany János egyik verséből (Domokos napra), amely az emberi törekvések, az emberi tisztesség szép gondolatát fejezi ki.

*„Nemes önbizalom, de ne az önhittség,
Rúgói lelkedet nagy célra feszítsék:
Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben,
Ember lenni mindég, minden körülményben.”*

KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN

Ferkovics

Egyenlítő vonalak
s szebb arcok
fény album

vízésés lombok
mint csillag korongok
Földbolygó hajó

Füvek kéksárga éle
magasabb szárnyak
anyaföldrögök színpengése